

УДК 75.01:7.04

DOI 10.32461/2226-3209.4.2025.351865

Цитування:

Попінова О. М., Крюк О. О. Метаживопис: картина в картині як форма художньої самореференції. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2025. № 4. С. 209–213.

Popinova O., Kriuk O. (2025). Metapainting: A Picture within a Picture as a Form of Artistic Self-Reference. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 4, 209–213 [in Ukrainian].

Попінова Оксана Миколаївна,

старший викладач кафедри
образотворчого мистецтва

Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

<https://orcid.org/0009-0001-6439-6134>
o.popinova@kubg.edu.ua;

Крюк Олександр Олександрович,

старший викладач кафедри
образотворчого мистецтва

Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

<https://orcid.org/0000-0001-8908-7090>

МЕТАЖИВОПИС: КАРТИНА В КАРТИНІ ЯК ФОРМА ХУДОЖНЬОЇ САМОРЕФЕРЕНЦІЇ

Мета статті – аналіз феномену метаживопису, зокрема прийому «картина в картині», як форми художньої самореференції, спрямованої на осмислення живописом власної природи, механізмів репрезентації та взаємодії між автором, твором і глядачем. **Методологія дослідження** спирається на напрацювання А. Шастеля і Х. Гальєго, які вважали «картину в картині» способом метареференції у живописі, а також на праці Р. Ріда, який аналізує історичні приклади та механізми зображення картин всередині картин. **Наукова новизна**. Підкреслено, що прийом «картина в картині» виконує багаторівневу функцію: метарефлексію, цитування традиції, ігрову композицію та символічне навантаження, поєднуючи історичний аналіз і теорію художньої саморефлексії. **Висновки**. Метаживопис, або painting within a painting, – це не другорядний композиційний елемент. Теоретичні концепції metapainting та mise en abyme дозволяють розглядати цей феномен як форму метареференції, у якій живопис звертається до самого себе, створюючи багаторівневу структуру візуального смислу. Термін metapainting (metapintura) акцентує самоусвідомлення живопису як мистецтва, коли зображення включає інше зображення або процес художнього творення, утворюючи акт авторефлексії. У працях А. Шастеля та Х. Гальєго метаживопис інтерпретовано як рекурсивну структуру, яка поєднує основний рівень зображення та внутрішній рівень рефлексії, у межах якого картина стає водночас об'єктом і суб'єктом аналізу. Концепт mise en abyme, запозичений із літературної традиції, у живописі реалізується через образи всередині образів, дзеркальні відображення, цитування та алюзії, створюючи ефект нескінченного повернення до акту зображення. Функції прийому картина в картині є багатограничними: він слугує засобом метарефлексії живопису, інструментом цитування художньої традиції, механізмом композиційної гри та носієм символічних і семантичних значень. Внутрішні полотна можуть виконувати роль коментаря до основного сюжету, маркера соціального статусу, релігійного символу або алюзії на авторитетні зразки мистецтва минулого.

Ключові слова: метаживопис, картина в картині, художня самореференція, метареференція, художній діалог, А. Шастель, Х. Гальєго.

Popinova Oksana, Senior Lecturer, Department of Fine Arts, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University;

Kriuk Oleksandr, Senior Lecturer, Department of Fine Arts, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Metapainting: A Picture within a Picture as a Form of Artistic Self-Reference

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the phenomenon of metapainting, in particular the technique of 'picture within a picture', as a form of artistic self-reference aimed at understanding painting's own nature, mechanisms of representation and interaction between the author, the work and the viewer in various historical and cultural contexts. **The research methodology** is based on the research of A. Chastel and J. Gallego, who considered 'picture within a picture' as a method of metarepresentation in painting, as well as on the work of R. Reed, who analyses historical examples and mechanisms of depicting paintings within paintings. **Scientific novelty**. It is emphasised that the technique of 'picture within a picture' performs a multi-level function: metareflection, citation of tradition, playful composition and symbolic load, combining historical analysis and the theory of artistic self-reflection. **Conclusions**. Metapainting or painting within a painting is not a secondary compositional element, but a conscious artistic strategy of self-reference aimed at understanding the nature of painting, its functions and the limits of representation. The theoretical concepts of metapainting and mise en abyme allow us to consider this phenomenon as a form of metarepresentation, in which painting turns to itself, creating a multi-level structure of visual meaning. The term metapainting (metapintura) emphasises the self-awareness of painting as art, when an image includes another image or the process of artistic creation,

forming an act of self-reflection. In the works of A. Chastel and J. Gallego, metapainting is interpreted as a recursive structure that combines the main level of the image and the internal level of reflection, within which the painting becomes both the object and the subject of analysis. The concept of *mise en abyme*, borrowed from the literary tradition, is realised in painting through images within images, mirror reflections, citations and allusions, creating the effect of an endless return to the act of depiction. The functions of the reception of the picture within a picture are multifaceted: it serves as a means of metareflection of painting, a tool for quoting artistic tradition, a mechanism for compositional play and a carrier of symbolic and semantic meanings. Internal canvases can serve as a commentary on the main plot, a marker of social status, a religious symbol or an allusion to authoritative examples of art of the past.

Keywords: metapainting, picture within a picture, artistic self-reference, metarepresentation, artistic dialogue, A. Chastel, J. Gallego.

Актуальність теми дослідження. Метаживопис – це особлива категорія живопису, яка досліджує природу живопису через сам живопис. Одним із його ключових проявів є картина в картині (*painting within a painting*), коли художник включає у власну композицію зображення іншого полотна, своєї роботи або посилання на історичну традицію. Така мистецька стратегія дає можливість створити метарефлексію, тобто художній твір, який осмислює сам себе як явище. Прийом «картина в картині» дозволяє художнику не лише зображати реальність, а й осмислювати сам акт художнього творення, статус образу, автора і глядача.

Актуальність дослідження зумовлена дедалі зростаючим інтересом сучасної гуманітаристики до ключових характеристик культури модерну й постмодерну – явищ саморефлексії, метамови та метарівнів у мистецтві.

Попри наявність ґрунтовних зарубіжних досліджень (А. Шастель, Х. Даміш, Ж. Гальєго, Р. Рід), у вітчизняному мистецтвознавстві феномен метаживопису залишається фрагментарно осмисленим, часто зведеним до іконографічного або жанрового аналізу без системного розгляду його самореференційної природи, зокрема в мистецтвознавчому науковому дискурсі. Водночас саме цей прийом відіграє важливу роль у формуванні художнього мислення від Ренесансу й бароко до сучасних візуальних практик.

У контексті цифрової культури, візуального перенасичення та зростання ролі інтертекстуальності, дослідження метаживопису набуває додаткової актуальності, оскільки дає змогу простежити історичні витоки сучасних стратегій візуального самоцітування та рефлексії.

Аналіз досліджень і публікацій. Відомий працями з теорії живопису французький історик мистецтва, професор Collège de France А. Шастель досліджує феномен співіснування різних рівнів зображення в одному полотні як взаємозв'язок великої композиції і менших зображень усередині неї. Він аналізував як деталь, мотив чи мініполотно може взаємодіяти з цілим твором, створюючи двозначну

структуру, коли частина слугує і ілюстрацією, і самостійним художнім фрагментом [13].

Р. Рід аналізує галерейний простір і живопис як рекурсивну систему, у якій взаємодія оригіналів, копій і зворотів полотен формує метаживописну стратегію саморефлексії та проблематизує межі зображення й репрезентації [12].

Іспанський історик мистецтва Х. Гальєго розглядає метаживопис як спосіб відображення живопису про самого себе, тобто картини, в яких представлено інші картини, їхні зображення чи посилання на них, створюючи новий рівень сенсу. Автор аналізує відношення між полотном та його внутрішнім змістом, те, як картина звертається до глядача, як внутрішнє зображення другого полотна впливає на контекст першого [7].

Напрацювання дослідника вважаються класичним дослідженням цієї теми. Саме йому присвячувалася експозиція *Metapintura* у Музеї Прадо як «живопис про живопис» [10].

Наукових публікацій мистецтвознавців про явище «картина в картині» як теоретичну категорію в українській науці знайти не вдалося.

Мета статті – у комплексному аналізі феномену метаживопису, зокрема прийому «картина в картині», як форми художньої самореференції, спрямованої на осмислення живописом власної природи, механізмів репрезентації та взаємодії між автором, твором і глядачем у різних історико-культурних контекстах.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною основою дослідження явища метаживопису є концепції *metapainting* та *mise-en-abyme*. Перший термін підкреслює самоусвідомлення живопису, другий походить із літературної та мистецької традиції і описує образи всередині образів, створюючи рекурсивний візуальний ефект.

Metapintura означає *pinturas sobre la pintura*, тобто картину, що звертається до самої себе, показує живопис усередині живопису. Це своєрідний метод автореференції (авторефлексії живопису про живопис), коли художники включають у твір зображення інших картин або художніх творів, створюючи художній діалог із власною традицією [10].

Термін *metapainting* вперше «засвітився» у дослідженнях ХХ століття, зокрема у творах А. Шастеля та Х. Гальєго. Саме А. Шастель і Х. Гальєго характеризували явище «картина всередині картини» як спосіб автореференції, коли живопис звертається до самого себе або показує іншу картину всередині композиції. Це пов'язано з поняттям *recursividad* (рекурсивність) та *autorreferencia* у мистецтві, тобто коли живопис показує процес чи сутність самої живописної діяльності [3].

За висновками дослідників, метапейнтинг – це не просто технічний прийом, а засіб художньої рефлексії, спосіб метарепрезентації у мистецтві.

Так, А. Шастель підкреслював, що включення картини в картину створює подвійний рівень значення: перший – основна композиція, другий – внутрішнє полотно, яке слугує одночасно частиною сюжету та самостійним об'єктом аналізу. Такий прийом пов'язаний з ширшими питаннями про те, як живопис усвідомлює себе як мистецтво, порушуючи не лише питання зображення реальності, а й питання про значення живопису [13].

Х. Гальєго описував *el cuadro dentro del cuadro* як автореференційну стратегію, яка дає змогу художнику поставити глядача перед питанням про природу мистецтва та межі зображення. Відтак, *metapainting* демонструє самосвідомість живопису, коли картина стає не лише предметом споглядання, а й коментарем на власний процес створення [7]. Х. Гальєго показує, що представлення іншої картини всередині твору може функціонувати як: символічне посилання на традицію, спосіб авторефлексії художника, коментар до самого мистецтва [2].

Загалом дослідники підкреслювали, що «картина в картині» є формою метарепрезентації, що підвищує інтелектуальний і емоційний ефект твору.

Концепт *mise-en-abyme* походить із французької літературної традиції і описує структуру «образ у образі», що створює ефект нескінченної рекурсії. У контексті живопису *ise-en-abyme* часто проявляється як: картини всередині картин; віддзеркалення, що повторює композицію головного полотна; візуальні цитати та алюзії на інші твори. Така стратегія підкреслює рівень рефлексії, створює діалог між художником і глядачем, а також між полотнами різних епох. Сама візуальність у наративі функціонує не лише як описовий ресурс, а як механізм саморефлексії твору, коли простір і спосіб бачення стають темою самого зображення або оповіді, змушуючи читача усвідомлювати акт репрезентації як такий. Візуальні структури можуть виконувати метарівневу функцію, перетворюючи

зображення або опис простору на коментар до самого акту бачення, що відповідає логіці художньої самореференції [1]. Ці тези Д.-М.-К. Арройо Дієс вкладаються у загальне розуміння дослідниками феномену «картини в картині» як метапикторальної стратегії, яка не просто репрезентує інше зображення, а робить сам акт живопису предметом рефлексії, змушуючи глядача усвідомлювати механізми репрезентації та взаємозв'язок між художнім твором і його контекстом [4].

Функції картини в картині: метарефлексія живопису, адже художник показує процес творення та саму природу живопису; цитування та алюзії на традицію, тобто внутрішні картини часто посиляються на класичні або історичні твори; ігрова композиція і рекурсія, за яких глядач бере участь у розпізнаванні зв'язків між полотнами; символіка та семантичний прошарки, адже внутрішнє полотно може виконувати функцію символу влади, статусу чи релігійного смислу.

Загалом концепції *metapainting* та *mise-en-abyme* пояснюють, як художники створюють рекурсивні структури, які осмислюють сам процес зображення. Такий мотив історично використовувався для: підкреслення соціального статусу, релігійного вираження, посилання на традицію та шанування майстрів. Художники включали в свої твори «*cuadros dentro de cuadros*» для доповнення теми основної картини, цитування образів релігійних або старовинних творів, а також для створення портретів всередині портретів. Один із важливих аспектів - це гра між ілюзією та реальністю [9].

Р. Рід наголошує, що структура внутрішнього полотна взаємодіє з головною композицією, створюючи багатоплановий наративний ефект, який був особливо помітний у творах ХVII століття [12]. Наприклад, картина всередині великої картини часто зустрічається в творах художників, які використовували дзеркала, рамки чи картини на стінах як знак саморефлексії [1].

Найвідоміший приклад метапейнтингу – це *Las Meninas* (1656) – один із найвідоміших прикладів картини, де живопис розглядається як предмет у самому творі. Д. Веласкес включив у композицію дзеркало з відображенням королівської пари, а також зобразив себе за роботою над полотном.

Р. Рід аналізує цю картину крізь призму діахронічного ритму галереї: внутрішнє полотно взаємодіє з основною композицією, створюючи два паралельних наративних та візуальних шари; глядач змушений усвідомлювати межі між реальною подією та її репрезентацією. Головна теза дослідника полягає в тому, що галерея як простір і картина

як об'єкт створюють багатошаровий наратив, у якому: немає однозначного центру, глядач постійно «коливається» між рівнями сприйняття, живопис стає інструментом осмислення самого акту бачення [12].

Дослідник назвав картину рефлексивним об'єктом, який досліджує саму ідею зображення [12].

Італійський художник Панніні в серії *Interior of a Picture Gallery* демонструє метапейнтинг у формі колекції картин всередині одного полотна. Ця техніка дозволяє підкреслити художню традицію та статус об'єктів, одночасно створюючи композиційний ідейний контекст. Художник намалював величезну залу, стіни якої вкриті картинами інших художників [6]. Ця велика сцена - уявна галерея з колекцією кардинала Сільвіо Валенті Гонзага – показує безліч окремих творів, щоб продемонструвати величезну колекцію мистецтва XVIII століття. Саме в цих мініатюрних зображеннях на стінах панує ефект «картина в картині», який часто розглядають як метаживопис у жанрі *gallery painting* [8].

Аналіз класичних прикладів метаживопису підтверджує теоретичні положення. Так, у творі Д. Веласкеса *Las Meninas* живопис стає рефлексивним об'єктом, що досліджує власну природу через включення дзеркала, фігури художника та невидимого полотна, утворюючи багатошаровий наратив. У серії Дж. П. Панніні *Interior of a Picture Gallery* метапейнтинг реалізується у формі уявної галереї, де множинність картин усередині одного полотна підкреслює історичну тяглість традиції, статус мистецтва та ідею живопису як культурної пам'яті.

У сучасному прикладному аспекті *Metapintura* широко застосовується як термін для опису картин, які відображають не лише зображення, а й саму ідею живопису, шляхом включення живопису всередині картини. У музеях цей прийом часто називають «*pintura de la pintura*» – картина, яка осмислює власну природу [10].

У 2016 р. відбувалася виставка «*Metapintura*» в Музеї Прадо (Мадрид), присвячена саме темі живопису в живописі. Вона намагалася дати відповіді на такі питання: як художники зверталися до самої живописної традиції, як включали елементи творів інших авторів, жанрів або символів усередину полотна і под.

Експозиція розглядала історичне й стилістичне розмаїття таких творів (від релігійних сцен до портретів у портретах), спираючись на дослідження Х. Гальєго [11].

Отже, метаживопис постає як універсальний механізм художньої

саморефлексії, що поєднує теоретичне осмислення, історичну традицію та візуальну практику, залишаючись важливим інструментом аналізу як класичного, так і сучасного мистецтва.

Наукова новизна статті. Підкреслено, що прийом «картина в картині» виконує багаторівневу функцію: метарефлексію, цитування традиції, ігрову композицію та символічне навантаження, поєднуючи історичний аналіз і теорію художньої саморефлексії.

Висновки. Метаживопис або *painting within a painting* є важливим інструментом художньої рефлексії, що демонструє самосвідомість живопису. Це не другорядний композиційний елемент, а усвідомлена художня стратегія самореференції, спрямована на осмислення природи живопису, його функцій і меж репрезентації. Теоретичні концепції *metapainting* та *mise en abyme* дозволяють розглядати цей феномен як форму метареференції, у якій живопис звертається до самого себе, створюючи багаторівневу структуру візуального смислу.

Термін *metapainting* (*metapintura*) акцентує самоусвідомлення живопису як мистецтва, коли зображення включає інше зображення або процес художнього творення, утворюючи акт авторефлексії. У працях А. Шастеля та Х. Гальєго метаживопис інтерпретується як рекурсивна структура, що поєднує основний рівень зображення та внутрішній рівень рефлексії, у межах якого картина стає водночас об'єктом і суб'єктом аналізу.

Концепт *mise en abyme*, запозичений із літературної традиції, у живописі реалізується через образи всередині образів, дзеркальні відображення, цитування та алюзії, створюючи ефект нескінченного повернення до акту зображення. Така структура активізує інтелектуальну участь глядача, спонукаючи його усвідомлювати умовність художньої ілюзії та межу між реальністю і репрезентацією.

Функції прийому картина в картині є багатограними: він слугує засобом метарефлексії живопису, інструментом цитування художньої традиції, механізмом композиційної гри та носієм символічних і семантичних значень. Внутрішні полотна можуть виконувати роль коментаря до основного сюжету, маркера соціального статусу, релігійного символу або алюзії на авторитетні зразки мистецтва минулого.

У сучасному мистецтвознавчому та музейному дискурсі метаживопис залишається актуальним поняттям, що застосовується для аналізу творів, які осмислюють саму ідею живопису. Виставкові практики, зокрема

експозиція «Metapintura» в Музеї Прадо, підтверджують значущість цього феномену для інтерпретації історичного та стилістичного розмаїття живопису.

Перспективним напрямом подальших досліджень є зв'язок метаживопису з сучасними візуальними медіа, зокрема фотографією, кіно, цифровим мистецтвом та віртуальними музейними просторами, де принципи рекурсії та авторефлексії набувають нових форм. Це дасть змогу простежити спадкоємність метаживопису як історичного феномену та його актуалізацію в умовах цифрової культури.

Література

1. Arroyo Díez D. M. C. Aspectos espaciales y visuales en las primeras novelas contemporáneas Benito Pérez Galdós y su repercusión en la novela española actual. *Tesis doctoral*. 2011.
2. Arte dentro del arte: metapintura en el Museo del Prado. URL: <https://masdearte.com/arte-dentro-del-arte-metapintura-en-el-museo-del-prado/> (дата звернення: 05.10.2025).
3. Cuadro (arte). URL: https://es.wikipedia.org/wiki/Cuadro_%28arte%29 (дата звернення: 05.10.2025).
4. El cuadro dentro del cuadro: un acercamiento metapictórico. URL: <https://2024.nodos.org/ponencia/el-cuadro-dentro-del-cuadro-un-acercamiento-metapictorico/> (дата звернення: 05.10.2025).
5. Escoto, J. Paintings Within Paintings: Time to Go Meta in the Art World. *DailyArt Magazine*. (2021). URL: <https://www.dailyartmagazine.com/paintings-in-paintings/> (дата звернення: 05.10.2025).
6. File: Pannini, Giovanni Paolo - Interior of a Picture Gallery with the Collection of Cardinal Silvio Valenti Gonzaga. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pannini,_Giovanni_Paolo_-_Interior_of_a_Picture_Gallery_with_the_Collection_of_Cardinal_Silvio_Valenti_Gonzaga_-_1740.jpg (дата звернення: 05.10.2025).
7. Gallego J. El cuadro dentro del cuadro. Madrid : Cátedra, 1978. 207 p.
8. Kiely A. Masterpiece Story: Interior of a Picture Gallery by Giovanni Paolo Panini. URL: <https://www.dailyartmagazine.com/giovanni-panini-interior-of-a-picture-gallery/> (дата звернення: 05.01.2026).
9. Metapintura. Un viaje a la idea del arte. URL: <https://www.museodelprado.es/actualidad/exposicion/metapintura-un-viaje-a-la-idea-del-arte/1d0500f9-5f3c-4ad0-a345-5626e65fa702> (дата звернення: 05.10.2025).
10. Metapintura: el cuadro dentro del cuadro. URL: https://www.eldiario.es/cultura/arte/metapintura-exposicion-museo-prado_1_3727178.html (дата звернення: 05.10.2025).
11. Museo del Prado. URL: museodelprado.es (дата звернення: 05.10.2025).

12. Read R. The Diastolic Rhythm of the Gallery: Copies, Originals and Reversed Canvases. *Australian and New Zealand Journal of Art*. 2015.

13. Chastel A. El cuadro dentro del cuadro seguido de la figura en el marco de la puerta en velázquez. *Libros de la resistencia*, 1978. 112 p.

References

1. Arroyo Díez, D. M. C. (2011). Aspectos espaciales y visuales en las primeras novelas contemporáneas Benito Pérez Galdós y su repercusión en la novela española actual. *Tesis doctoral* [in Spanish].
2. Arte dentro del arte: metapintura en el Museo del Prado. (n.d.). <https://masdearte.com/arte-dentro-del-arte-metapintura-en-el-museo-del-prado/> [in Spanish].
3. Cuadro (arte). (n.d.). https://es.wikipedia.org/wiki/Cuadro_%28arte%29 [in Spanish].
4. El cuadro dentro del cuadro: un acercamiento metapictórico. (2024). Retrieved from: <https://2024.nodos.org/ponencia/el-cuadro-dentro-del-cuadro-un-acercamiento-metapictorico/> [in Spanish].
5. Escoto, J. (2021). Paintings Within Paintings: Time to Go Meta in the Art World. *DailyArt Magazine*. Retrieved from: <https://www.dailyartmagazine.com/paintings-in-paintings/> [in English].
6. File: Pannini, Giovanni Paolo – Interior of a Picture Gallery with the Collection of Cardinal Silvio Valenti Gonzaga. (n.d.). https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pannini,_Giovanni_Paolo_-_Interior_of_a_Picture_Gallery_with_the_Collection_of_Cardinal_Silvio_Valenti_Gonzaga_-_1740.jpg [in English].
7. Gallego, J. (1978). El cuadro dentro del cuadro. Cátedra [in Spanish].
8. Kiely, A. (n.d.). Masterpiece Story: Interior of a Picture Gallery by Giovanni Paolo Panini. <https://www.dailyartmagazine.com/giovanni-panini-interior-of-a-picture-gallery/> [in English].
9. Metapintura. (n.d.). Un viaje a la idea del arte. Retrieved from: <https://www.museodelprado.es/actualidad/exposicion/metapintura-un-viaje-a-la-idea-del-arte/1d0500f9-5f3c-4ad0-a345-5626e65fa702> [in Spanish].
10. Metapintura: el cuadro dentro del cuadro. (n.d.). Retrieved from: https://www.eldiario.es/cultura/arte/metapintura-exposicion-museo-prado_1_3727178.html [in Spanish].
11. Museo del Prado. (n.d.). museodelprado.es [in Spanish].
12. Read, R. (2015). The Diastolic Rhythm of the Gallery: Copies, Originals and Reversed Canvases. *Australian and New Zealand Journal of Art* [in English].
13. Chastel, A. (1978). El cuadro dentro del cuadro seguido de la figura en el marco de la puerta en velázquez. *Libros de la Resistencia* [in Spanish].

Стаття надійшла до редакції 07.11.2025
Отримано після доопрацювання 08.12.2025
Прийнято до друку 17.12.2025
Опубліковано 29.12.2025